

1–3 2002 АРХІВИ УКРАЇНИ

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ
ЖУРНАЛ

№ 1–3 (249) 2002

ВИДАЄТЬСЯ З 1947 р.

СІЧЕНЬ–ЧЕРВЕНЬ

З М І С Т

Закон України від 13 грудня 2001 р. № 2888–III “Про внесення змін до Закону України “Про Національний архівний фонд і архівні установи” 3

Дискусія про архіви

Віслобоков К. А. Проблеми джерелознавства історії українського права 24

Тимошенко Л. В. Перше поунійне півстоліття в Україні (Волинь та Київщина) мовою документальних джерел 34

Маковська Н. В. Професійна архівна освіта в Україні: моделі, імідж, перспективи 46

Статті та повідомлення

Журба О. І. Журнальний період становлення української археографії (Харківські журнали 10–20-х рр. XIX ст.) 55

Барчук Ж. В. Патентна документація в системі інформаційних ресурсів України: статус, функції, потенціал 73

Публікації архівних документів

Папакін Г. В. Листи з 1917 року (Кореспонденція Павла Скоропадського часів Лютневої революції в Росії) 81

Білоус Н. О. Привілеї на київське вйтівство XVI – першої половини XVII ст. 112

Кривенко С. І. Документи до біографії Василя Симоненка у фондах Державного архіву Черкаської області 124

Інтерв'ю з цікавим співрозмовником

Архівна освіта в Україні очима керівника університетської кафедри. *На запитання редакції відповідає Ярослав Калакура* 133

Огляди джерел і документальні нариси. Бібліографія

Слюдикова Т. Б. Брати Бердяєви – кияни: тематичний огляд київських архівних зібрань 144

Яременко М. В. Біографічні реєстри чернецтва київських чоловічих неставропігійних монастирів 70–80-х рр. XVIII ст.: характеристика джерела та інформаційні можливості 153

Масіян Н. Б. Переселення липованів на Буковину та їхні колонії кінця XVIII – початку XX ст. 173

Горенко-Баранівська Л. І. Військова музика Української козацько-гетьманської держави (на прикладі Лубенського полку) 178

Кентій А. В. Листопадовий 1921 року рейд Ю. Тютюнника в Україну (Сторінками архівно-слідчих справ ЦДАГО України) 187

Кузьменко М. М. Процес СБУ за періодичною пресою України (1929–1933) 193

Доля українських архівів

Даниленко В. П., Максютя Л. Г. Державний архів Київської області: 1922–2002 рр. ... 199

До історії еліт XVI – початку XX ст.

Черкаська Н. О. Графи Замоїські – власники Козловецької ординації у документах ЦДАК України (До генеалогічних зв'язків однієї з гілок роду Замоїських) ... 205

Архівна справа за рубежем

<i>Іствуд Т.</i> Експертиза цінності електронних документів.....	232
Зарубіжні архівні часописи публікують.....	236

Документ без коментаря

“Мікроісторія” за документами Надзвичайної державної комісії при РНК УРСР: Два погляди на збитки, завдані війною.....	244
--	-----

Пошуки та знахідки в архівах

<i>Шандра В. С.</i> Епізод із діяльності новоросійського і бессарабського генерал-губернатора М. С. Воронцова.....	252
<i>Боряк Т. Г.</i> “Ваш університет – в і л ь н и й університет...” (До історії УВУ за часів німецької окупації).....	259
<i>Матяш І. Б.</i> Останній автограф Олександра Грушевського.....	268
<i>Новікова О. О.</i> До біографії професора В. К. Піскорського: текст вступної лекції перед студентами у вересні 1905 р.	271
<i>Турков В. В.</i> Невідоме архівне джерело про переселення з України на Далекий Схід у другій половині 1920-х рр.	273

Серія “Архівні зібрання України: Путівники”

<i>Половець В. М., Зозуля С. Ю.</i> Два погляди на довідник: Думка досвідченого науковця. Точка зору молодого дослідника.....	277
---	-----

Критика та бібліографія

<i>Бездрабко В. В.</i> Vivat Academia! Vivant Professores! (До виходу в світ збірки ALMA MATER: Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції, 1917–1920. Матеріали, документи, спогади).....	285
<i>Романовський Р. В.</i> Журнал Товариства польських архівістів “Archiwista polski” (№№ 1, 2, 3–4 за 2001 р.).....	287
<i>Непомнящий А. А.</i> Нове довідкове видання з історії народів Таврії.....	291
Відомості про авторів.....	293

*Виходить у світ за сприяння Фонду Катедр Українознавства (ФКУ).
Програма українознавчих досліджень, фундатором якої є ФКУ,
фінансується за рахунок благодійних пожертв
українських громад США і Канади*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Р. Я. ПИРИГ (головний редактор), Г. В. БОРЯК (заступник головного редактора),
Л. М. ВАСЬКО (заступник головного редактора), Л. А. ДУБРОВІНА,
В. С. ЛОЗИЦЬКИЙ, К. Є. НОВОХАТСЬКИЙ, Г. В. ПАПАКІН, П. С. СОХАНЬ,
В. С. ШАНДРА, Н. М. ЯКОВЕНКО, М. А. ПРИТИКІНА (технічний редактор)

Художній редактор *Г. О. Сергєєв*. Оригінал-макет *І. П. Прокопенко*

Адреса редакції: 03680 МСП, Київ-110, вул. Солом'янська, 24. Тел. 277-45-22.

ДЦЗД НАФ 03680 МСП, Київ-110, вул. Солом'янська, 24.

“Архіви України” on-line: <http://www.scarch.kiev.ua/Publicat/Archives>

Здано до набору 30.04.2002. Підписано до друку 19.08.2002. Формат паперу 70x108^{1/16}.
Офсетний друк. Умовн. друк. арк. 26,15. Умовн. фарбо-відб. 26,47. Обл.-вид. арк. 25,43.
Наклад 400. Зам. 411.

“Архіви України”, № 1–3. Науково-практичний журнал. Видається з 1947 р.

Свідоцтво про реєстрацію: КВ № 5 від 07.09.93.

Редакція не завжди поділяє точку зору авторів публікацій.

Засновники – Державний комітет архівів України,
Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського
Національної Академії наук України

© Державний комітет архівів України, 2002

ДОЛЯ УКРАЇНСЬКИХ АРХІВІВ

В. П. ДАНИЛЕНКО, Л. Г. МАКСЮТА

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: 1922–2002 рр.

Державний архів Київської області, який цього року відзначає своє 80-річчя, було створено відповідно до постанови Раднаркому УСРР “Про націоналізацію і централізацію архівної справи на Україні”. Офіційна дата заснування – 29 травня 1922 р., початкова назва – Київський центральний історичний архів (КЦІА). До січня 1923 р. КЦІА був підпорядкований Головному архівному управлінню Наркомату освіти УРСР, а після цього, за новим положенням про Центральне архівне управління, – Центральному архівному управлінню при ВУЦВК, з 3 жовтня 1925 р. – Окружному архівному управлінню.

Наказом від 11.12.1920 р. № 451 Револуційної військової ради Південно-Західного фронту (фонд “Первинна організація КП(б) України архівних установ м. Києва” – П-2, оп. 2–1, спр. 48) був визначений порядок зберігання архівних матеріалів. Партійні документи підлягали передаванню до архівних управлінь: крайових, окружних, губернських. Документи міських і губернських установ, організацій – до КЦІА.

Основою фондового складу КЦІА стали архіви ліквідованих дореволюційних установ Києва і Київської губернії, таких, наприклад, як Київське губернське правління, Київська казенна палата, Київський окружний суд, Київське дворянське депутатське зібрання, а також окремих радянських установ, ліквідованих на час утворення архіву.

Спочатку архівні фонди було розподілено по семи відділах: історико-революційному, адміністративно-судовому, земських та громадських організацій, фінансово-економічному, просвіти і культів, приватних архівів, військовому. У 1929 р. розпочали роботу польський і єврейський відділи.

Як свідчать документи фонду “Київське окружне архівне управління” (Р-909), було розроблено Положення про партархіви, де визначались правила впорядкування і передавання документів на зберігання.

За документами Держархіву Київської області можна простежити зміну правил обліку. Архівні матеріали обліковувались за назвою фонду та їх вагою. Наприклад: Київська судова палата – 50 пудів; Київський окружний суд – 20 пудів (ф. Р-910, оп.1, спр. 168), а також у погонних метрах.

Кропітка, нелегка робота принесла свої результати. Згідно зі списком фондів КЦІА, станом на 1 січня 1926 р. в архіві налічувався 251 фонд (ф. Р-910, оп. 1, спр. 168, арк. 1–6).

У 1932 р., із утворенням Київської області, на базі фондів КЦІА та документів Київського окружного архівного управління створено Київський обласний історичний архів, який був підпорядкований архівному управлінню при облвиконкомі. У зв'язку з цим відбулися зміни і в розподілі архівних документів. На серпень 1936 р. існували відділи: історико-революційний, адміністративних установ (куди ввійшли документи земських та громадських організацій), судових установ, фінансово-економічний, освітніх установ, антирелігійний, приватних архівів, польський, єврейський, військовий (у 1934 р. виділився у самостійний архів).

У 30-ті – 40-ві рр. ХХ ст. умови зберігання архівних фондів не відповідали правилам забезпечення збереженості документів. Із “Висновків обстеження архівних установ Київської області” від серпня 1936 р. дізнаємося, що архів розміщувався в 11-ти приміщеннях у різних кінцях Києва, які намагались пристосувати під архівні: 6 церквах, 4 підвалах і 1 будинку, де, крім обласного історичного архіву, діяли ще 3 архівні установи і мешкало 7 сімей (ф. П-2, оп. 2, спр. 48; ф. Р-910, оп. 1, спр. 23).

За період 1931–1936 рр. архів зазнав 12 переселень, які теж негативно позначились на стані документів – багато з них було пошкоджено, в'язки порозбивались, фонди змішались між собою, а також із розсипом, зі сміттям (ф. Р-910, оп. 1, спр. 23).

Уже в 1937 р. гостро постало питання про приміщення для Київського обласного історичного архіву. У проекті рішення Президії Київського обласного виконавчого комітету “Про заходи щодо поліпшення стану архівної справи по області” від 3 липня 1937 р. у пункті 18 читаємо: “... просити РНК УРСР розв'язати питання: а) про побудову в 1938 році архівосховища для Київського обласного історичного архіву, б) про відпуск в 2-му півріччі потрібних коштів на проектувальні та підготовчі роботи” (ф. П-2, оп. 2, спр. 48, арк. 28).

Незважаючи на всі труднощі, Київський обласний історичний архів працював. Уже на початок 1936 р. тут було сконцентровано 4 334 фонди, що становило близько 33 тис. лінійних метрів архівних матеріалів (33 км). За штатним розписом на 1936 р. архів мав лише 33 працівника для роботи з архівними матеріалами, тобто на одну особу припадала 1 тис. лінійних метрів (1 км) матеріалів (ф. Р-910, оп. 1, спр. 23, арк. 3). Архів був недоукомплектований працівниками. До того ж, більшість співробітників не мала спеціальної освіти. Це було ще однією “бідою” архіву.

У 1939 р. Київський обласний історичний архів було підпорядковано архівному відділу НКВС УРСР (згідно з постановою Президії Верховної Ради СРСР від 16 квітня 1938 р. і наказом НКВС СРСР від 17 січня 1939 р. № 19). До архівного відділу НКВС Київської області було передано 4 148 фондів, 3 708 585 справ Київського обласного історичного архіву (ф. Р-910, оп. 1, спр. 54). “Основним недоліком по лінії з особового складу є велика плінність у зв'язку з низькою оплатою і специфічними умовами праці. Показником цього є те, що у 1938 р. було прийнято на роботу 100 чоловік, з них звільнилось 40 чоловік і

звільнено за непридатністю 25 чоловік”, – читаємо в “Доповідній записці про стан і приймання архівів Київської області” заступнику народного комісара внутрішніх справ УРСР (ф. Р-907, оп. 1, спр. 52).

Незважаючи на труднощі, збирання документів та їх опрацювання в архіві тривали. На початок 1941 р. в Київському обласному історичному архіві вже налічувалось 5 677 фондів (3 888 650 справ) і до 30 тонн розпису (ф. Р-910, оп. 2, спр. 7).

У липні 1941 р., з початком боїв за Київ, найбільш цінні документи архіву в кількості 300 фондів, 43 405 справ було вивезено до м. Харкова, а в 1942 р., у зв'язку із загрозою захоплення міста нацистами, – до м. Златоуста Челябінської області. Основна частина фондів залишилась у Києві. Наслідки окупаційного періоду для цих документів були тяжкими.

17 вересня 1941 р. прямим попаданням бомби було знищено будівлю Феодосіївської церкви, в якій знаходилось архівне сховище. За приблизними підрахунками, загинуло більш як 1 200 фондів (39 500 справ) і 10 тонн розпису, а також весь довідковий апарат відділу фондів Жовтневої революції і соцбудівництва (ф. Р-910, оп. 2, спр. 7, арк. 1–3).

Під час нацистської окупації на території Києва міськуправою було створено Крайовий історичний архів (листопад 1941 р.), до складу якого увійшли фонди обласного архіву та інших архівних установ, що залишились у місті. В 1942 р. його було підпорядковано керівнику Крайового управління архівами, бібліотеками і музеями доктору Вінтеру, за наказом якого спеціально прибулі німецькі спеціалісти відбирали документи, що висвітлювали питання встановлення в містах України Магдебурзького права, життя в Україні німецьких колоністів, перебування тут німців в 1918 р. та ін. Виявлені документи було вилучено і вивезено до Німеччини. Втрати обласного історичного архіву становили близько 2 тис. справ.

У цьому ж, 1942 році матеріали зі сховищ Воскресенської, Економічної та Зачатіївської церков, дзвіниці Києво-Печерської Лаври були перевезені нацистами до Музейного містечка, де їх звалили у хаотичному стані, а обладнання сховищ розграбували.

У вересні–жовтні 1943 р. німецькою військовою частиною, що розташовувалась у південній частині Музейного містечка, всі наявні у церкві Різдва документи – 70 фондів, приблизно 150 тис. справ, були викинуті зі сховища і використані для укріплення траншей і опалення бліндажів. 4 листопада 1943 р. нацисти підпалили будівлю по вул. Кірова, де згоріли 103 фонди, 240 480 од. зб. обласного історичного архіву. Усього під час війни було вивезено і знищено 1 373 фонди (787 480 справ), близько 10 тонн розпису, весь довідковий апарат радянського періоду (ф. Р-910, оп. 2, спр. 7). Нацисти повністю зруйнували 5 сховищ, частково зруйнували, зробивши непридатними, 3 сховища, знищили частину обладнання.

Київський обласний історичний архів відновив свою роботу 8 листопада 1943 р., через два дні після визволення Києва. Уже до 15 листопада співробітниками архіву за допомогою населення, залученого

через УНКВС, із траншей та бліндажів у Музейному містечку було вилучено та складено у сховищах до 30 тонн документів, переважно пошкоджених.

Основне завдання, яке було поставлене в цей час перед архівом державними і партійними органами, – зібрати документацію установ, підприємств і організацій, що існували в м. Києві та Київській області в період тимчасової окупації, було виконано за короткий час.

Відповідно до наказу НКВС УРСР від 1 грудня 1943 р. відбулася реорганізація архівних установ України, зокрема 01.03.1944 р. розпочав діяльність виділений з Київського обласного історичного архіву нинішній Центральний державний історичний архів України в Києві (ЦДІАК). Йому були передані сховища по вул. Короленка, 22-А і Покровська, 7 з усіма документами – фондами установ, діяльність яких виходила за межі колишньої Київської губернії і Київської області. Одночасно Київський обласний історичний архів було перейменовано на Київський обласний державний архів (КОДА).

Закінчення Другої світової війни сприяло відновленню і розвитку архівної справи, що підкріплювались трудовим ентузіазмом архівістів. Так, станом на грудень 1949 р. у КОДА загалом налічувалося 6 820 фондів (1 524 452 справи), 12 161 кг розсипу документів за період з кінця XVIII ст. по 1940 рік, переважно відновлено довідковий апарат. Функціонували відділи: таємних фондів; фондів установ дожовтневого періоду; фондів установ періоду Жовтневої революції і соціалістичного будівництва; військових фондів, а також науково-довідкова бібліотека (ф. Р-910, оп. 2, спр. 60). Упорядкування архівного господарства в основному було завершено до 1953 р.

Продовжувалась робота по розмежуванню документів із ЦДІАК та іншими архівними установами. У зв'язку з ліквідацією в 1950 р. військових відділів облдержархівів, утворенням у 1954 р. Черкаського обласного і в 1962 р. Київського міського державних архівів та вдосконаленням науково-довідкового апарату було проведено передавання великого масиву непрофільних фондів. У цілому було передано 3 500 фондів. "Географія" цих дій була досить широкою: ЦДВІА СРСР, ЦДАРА СРСР, ЦДАЖР СРСР, Особливий відділ ДАУ при Раді Міністрів СРСР у Москві, Військово-історичний архів у Ленінграді, обласні архіви Риги, Гомеля (з філіалом у м. Мозирі), Челябінська, Вітебська, Бреста, Воронежа; обласні архіви в Україні – в містах Житомирі (з філіалом у м. Бердичеві), Полтаві, Черкасах, Одесі, Вінниці, Донецьку, Ворошиловграді, Рівному, Сумах, Кіровограді.

Із червня 1960 р. архівні установи було передано із системи МВС УРСР у відання Архівного управління при Раді Міністрів УРСР. У результаті Київський обласний державний архів був підпорядкований Архівному відділу облвиконкому (наказ МВС УРСР від 24 червня 1960 р. № 169, розпорядження Київського облвиконкому від 5 липня 1960 р. № 315).

Паралельно з передачею непрофільних фондів Київський облдержархів активно комплектувався документами обласних установ, органі-

зацій, підприємств. Так, тільки за 1960–1967 рр. на державне зберігання було прийнято 166 185 справ.

Відповідно до постанови Ради Міністрів УРСР від 06.06.1980 р. Київський обласний держархів було перейменовано на Державний архів Київської області

У 1988 р. коли Архівний відділ Київського облвиконкому перестав існувати, держархів області було безпосередньо підпорядковано Головному архівному управлінню при Раді Міністрів УРСР (нинішньому Держкомархіву України).

За роки незалежності України відбулися зміни в усіх сферах життєдіяльності нашого суспільства, в тому числі й у архівній справі. З ліквідацією компартії, відповідно до постанови Президії Верховної Ради України від 27 серпня 1991 р. № 1441-ХП “Про передачу архівів Компартії України у підпорядкування Головного архівного управління при Кабінеті Міністрів України”, документальна база архіву поповнилася 4 646-ма фондами (869 596 од. зб.) архіву обкому Компартії України (справа фонду Р-910, акт прийому–передачі від 27.09.1991 р.).

За 80 років існування архіву його очолювали: В. В. Міяковський – з травня 1922 р. по серпень 1929 р., В. Я. Камінський – з лютого 1930 р. по 1931 р., Пухлик (ім'я, по батькові не встановлено) – з лютого по липень 1932 р., С. Д. Пількевич – з липня 1932 р. по травень 1937 р. та з березня по грудень 1945 р., Мащенко, Панков (ім'я, по батькові не встановлено) – з травня 1937 р. по січень 1938 р., М. К. Марчук – з січня 1938 р. по липень 1940 р., С. П. Сидоренко – з липня 1940 р. по червень 1941 р., І. П. Олійник – з листопада 1943 р. по лютий 1944 р., І. С. Родін – з лютого 1944 р. по березень 1945 р., В. А. Ніфатов – з грудня 1945 р. по жовтень 1949 р., Г. Ф. Мишак, Н. П. Візир – з грудня 1949 р. по березень 1951 р., Є. Г. Грубман – з березня 1951 р. по липень 1954 р., Ю. Ф. Борщ – з липня 1954 р. по грудень 1978 р., Н. П. Войцехівська – з січня 1979 р. по травень 1997 р., із травня 1997 р. по сьогоднішній день очолює колектив В. П. Даниленко.

Сьогодні Державний архів Київської області є найбільшою скарбницею документів з історії Київщини. Загальна площа сховищ архіву – 7 577 кв. м, довжина стелажних полиць – майже 34 км.

Архів займає 4 приміщення в різних кінцях Києва. Уже протягом 30-ти років він не комплектується в плановому порядку. Оскільки сьогодні активно відбуваються реорганізація і ліквідація установ списків № 1 і № 2 до архіву “стихійно” приймаються документи установ, організацій і підприємств, що ліквідуються, що забезпечить збереження Національного архівного фонду.

У 2001 р. архів отримав під сховище приміщення площею 182 кв. м, а натомість, на вимогу міських органів самоврядування, повинен звільнити 600 кв. м. Таким чином, загальна площа архівосховищ зменшиться приблизно на 400 кв. м. Із середини 70-х років лишається недобудованим приміщення архіву по вул. Мельникова.

На 1 січня 2002 р. у Держархіві Київської області налічувалось 7 545 фондів, 2 409 589 справ за 1733–2001 роки. В архіві функціонує

палітурно-реставраційна майстерня. Є наукова бібліотека. До послуг користувачів – 20 тематичних покажчиків, у тому числі 7 міжфондових на 53 фонди, загальним обсягом 624 882 справ. Систему каталогів складають систематичний, географічний, іменний; є галузева картотека та картотека з особового складу. Загальний обсяг цієї частини НДА – 1 022 660 карток, у тому числі 20 466 карток на фотодокументи.

Найбільш поширена форма користування документами – їх надання користувачам у читальному залі. У 2001 р. цю послугу було надано 268 дослідникам, серед них – 14 іноземцям.

Велика робота проводиться по виконанню соціально-правових запитів. Так, минулого року виконано 11 675 запитів.

Працівники держархіву області докладають усіх зусиль, щоб забезпечити збереженість документів та їх облік, комплектування, всебічне використання інформації документів, а також розвиток і вдосконалення науково-довідкового апарату.